Zsidó vallás és kultúra 3.: Liturgia

BBN-HEB11-223.2, BBV-203.08, BMVD-203.08

Biró Tamás

A péntek esti ima részei:

kabbalat sabbat, Lekha dodi, maariv, kiddus

2018. április 12.

Praktikus dolgok (emlékeztető):

- A kurzus honlapja: http://birot.web.elte.hu/courses/2018-liturgia/

  Kurzusleírás: http://birot.web.elte.hu/courses/2018-liturgia/Liturgia.pdf

  Felhasználónév és jelszó?

- Biró Tamás: biro . tamas @ btk.elte.hu

  http://birot.web.elte.hu/, http://www.birot.hu/

- Fogadóóra: csütörtök 14.00-15.30 *(a 2018. tavaszi félévben)*

- Pótórák, ha elmaradnának órák.

  A március 15-i óra helyett: tartalék időpont referátumoknak.

A kurzus felépítése (emlékeztető)

1. Csütörtök 12.00 – 13.30:
   - Előadás
   - Szövegek közös megvitatása, diszkusszió
   - 5-10 perces referátumok

2. Opcionális héber szövegolvasás:
   - Szakosoknak, minorosoknak.
   - Javaslat: péntek 11.00 – 12.00.
   - Kérem, jelezzék, ha van igény!

3. Önálló munka otthon:
   - Szövegek elolvasása, preparálása
   - Alkalmi rövid beadandók
   - (Szakirodalom elolvasása)
   - Referátum és dolgozat elkészítése

4. Zsinagógalátogatás:
   - Min. 4 alkalommal (min. 1 péntek este és min. 1 szombat reggel).
   - Minél több, annál jobb!

Praktikus dolgok

Ápr. 19.: Hanga
a reform imakönyvekről

Eddig csak kevesen iratkoztak fel időpontra!

Opcionális szövegolvasás:

- Szakosoknak és minorosoknak.
- Lásd az egyes prezentációk végén.

Megbeszélve:

- csütörtök 14.00 – 15.00, ill.
- péntek 12.00 – 13.00.

A nemszakosoknak is ajánlott, a szöveg alaposabb megismerése értekében!

Referátumok:

- Google docs: témák & időpontok.
- Segítség a téma kidolgozásához? Minél előbb beszéljenek velem!
- Cél: ízelítőt kapni + a többieknek ízelítőt adni egy témából. Átfedések lehetnek.
- 5-8 perc, nem kell teljességre törekedni.
- Handout vagy 2-3 dia.
- Utána megírni rövid dolgozatban (3-5 oldal), amit egymással megosztanak.

Zsinagógalátogatások: önállóan vagy közösen

Konkrétumokat folyamatosan egyeztetjük

<u>Jó alkalmak a tavaszi félév során</u>:

- Péntek esték
- Szombat délelőttök
- Vasárnap reggel
- Csütörtök reggel 9 h tanima OR-ZSE

- **Purim:** febr. 28. szerda este és márc. 1. csütörtök reggel
- **Svii sel peszah:** ápr. 6. péntek reggel
- **Savuot:** máj. 19. szo este – máj. 21. hétfő reggel

Reflexiók az eddigi zsinagógalátogatásokra?

Része lesz a vizsgának!

Zsinagógalátogatás

Akit érdekel (én nem tudok ottlenni):

1. Most vasárnap reggel 9.00, Károli Gáspár tér – *bar micvó*
   - 1114 Budapest, Károli Gáspár tér 5., http://www.zsinagoga.net/
   - Rabbi: Radnóti Zoltán (blogja: http://rabbi.zsinagoga.net/)

2. Április 20, péntek este 19.30, Auróra – Dor hadas *(maszorti)*
   - 1084 Budapest, Auróra utca 11.
   - https://www.facebook.com/dorhadasbudapest/
   - https://www.facebook.com/events/186000588698252/

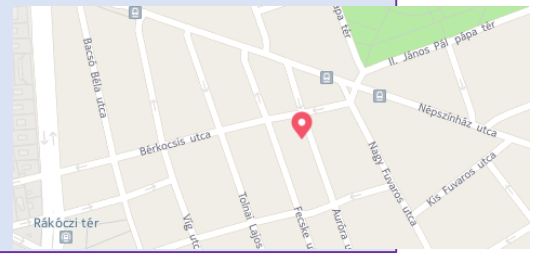

„Zsinagógalátogatás”
– tanistentisztelet a tanszéken

- Április 27., péntek, 15.30 – 17.00, a tanszéken.

- Közösen vezetjük le.

- <u>Zenei háttér</u>:

  Balla Zsolt és Dov Levi: *Sabbat be-kehillatenu* [Szombat a közösségünkben],

  (Visegrádi utcai zsinagóga, 2003).

Előzetes tematika *(nem heti lebontásban)*

1. Bevezetés. Ima a Bibliában. Ima a rabbinikus hagyományban, a kavvana.
2. Az imakönyv szerkezete. A zsidó liturgia fő pillérei (Sma, Amida). Napi három ima.
3. A Sma és áldásai.
4. A hétköznapi Amida (Smone Eszré).
5. A szombati és az ünnepi imák szerkezete. Lekha dodi. Kiddus.
6. A reggeli áldások. Peszuké de-zimra.
7. Tóra-olvasás. Alenu.
8. Muszaf és neila.
9. Bencsolás és áldások.
10. Hallel és kiegészítések az ünnepi liturgiában.
11. Kaddis.
12. Középkori vallásos költészet: kinna, pijjut, zemirot.

néhány kiegészítés még

Péntek délutáni ima a zsinagógában

Péntek délutáni minḥa

- Ha még sötétedés előtt: sima hétköznapi minḥa, *Taḥanun* nélkül.
- Bevezetés: *Asré josvé* zsoltár (Zsolt. 144:15, Zsolt. 145, Zsolt. 115:18) + fél kaddis.
- Amida + ismétlés Kedusával:
  - Ld. a következő dián!
- Befejezés: egész kaddis + *Alénu* záróima.

<u>Asré</u>: naponta három alkalommal elmondott zsoltárkompozíció:
1. sahrit peszuké de-zimra
2. sahrit vége (Tóra-olvasás után)
3. minha bevezetése

„Aki naponta háromszor elmondja az Ásrét, annak része lesz az eljövendő világban”.*

- „Átvezetés”: helyi minhag (pl. izraeli hatásra: *Jedid nefes*). Szfaradiak: *Énekek éneke*.

* Babilóniai Talmud, *Berakhot* 4b.

A hétköznapi Amida szerkezete

ISMÉTLÉS

19 áldás:

- Bevezető zsoltáridézet (magánban)
- **3** általános dicséret (ŐSATYÁK, HATALOM, SZENTSÉG)

  + Kedusa (a 3. áldás előtt, az előimádkozó ismétlése keretében)
- **13** hétköznapi kérés

(ÉRTELEM, MEGTÉRÉS, MEGBOCSÁTÁS, MEGVÁLTÁS, GYÓGYULÁS, JÓ TERMÉS, SZÉTSZÓRTAK ÖSSZEGYŰJTÉSE, IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS, RÁGALMAZÓK, IGAZAK, JERUZSÁLEM ÚJJÁÉPÍTÉSE, DÁVID HÁZA, IMÁK MEGHALLGATÁSA)

- **3** általános (ÁLDOZATOK, HÁLAADÁS, BÉKE)
- *Elohaj necor…* kezdetű lezáró szakasz: magánima

Az *Amida* ismétlése és a *Kedusa* [='szentség']

- A saḥrit, minḥa, muszaf és neila során,

  de nem a maariv során → de ld. *Magen avot* a péntek esti ima végén.

- Az előimádkozó megismétli az áldásokat (de nem az *Elohái necor…* kezdetű zárórészt)

- Speciális alkalmakkor: *pijjutok* [liturgiai költemények] beiktatása. Pl. *Tefillat tal.*

- *Kedusa* a 3. áldás (SZENTSÉG) előtt
  - A közösség által elmondott elemekkel
  - *Kados, kados, kados…* 'Szent, szent, szent…'
    (vö. Jesája/Ézsaiás/Izajás 6:3, *triszhagion*)
  - Szombat, ünnepnap, muszaf: (jóval) hosszabb szövegvariánsok, mint hétköznap.

Jes. 6: [1] Uzzijjá király halála évében láttam az Urat, amint egy trónon ült. Magasztos volt és felséges; palástja betöltötte a templomot. [2] Szeráfok álltak mellette, hat-hat szárnya volt mindegyiknek: kettővel az arcát takarta el, kettővel a lábát takarta el, kettővel pedig repült. [3] Ezt harsogták egymásnak felváltva: **Szent, szent, szent a Seregek URa, dicsősége betölti az egész földet!** [RUF]

Vö. Balla 2016, pp. 5–6, 143–144, 175–177, 219–220, 282–283 és 293–294. De pp. 40 és 245!

Az *Amida* ismétlése és a *Kedusa* [=’szentség’]

A próféták látomásai az isteni trón előtt az Örökkévalót dicsérő angyalokról (Jes. 6, Ez. 3):

→ ha van jelen minjen, a közösség ezt a jelenetet előadja:
az előimádkozó mint narrátor, és a hívek mint angyalok.

Vö. a vallási rítusok és a liturgia performatív jellegével, általában.

- Jes. 6:3: *És kiált vala egy a másiknak, és mondá: Szent, szent, szent a seregeknek Ura, teljes mind a széles föld az ő dicsőségével!* [Károli]
- Ezékiel 3:12: *És fölemele engem a lélek, és hallék mögöttem nagy dörgés szavát: Áldott az Úrnak dicsősége az ő helyéről.* [Károli]
- Zsolt. 146:10: *Mindörökké uralkodik az ÚR, a te Istened, ó, Sion, nemzedékről nemzedékre. Dicsérjétek az URat!* [RUF]

Nuszahok, szövegvariánsok és a zsidó liturgia komplexitása

– egy példa a Kedusából

- A Kedusát az Amida 3. áldása (SZENTSÉG) elé illesztik be az ismétlés során.
- Askenázi imakönyvben (pl. Balla 2016, p. 6) a Kedusa után:
  - ❖ az egyén *Ata kados ve-simkha kados*-t (’Szent vagy és szent a neved’) mond, de
  - ❖ az előimádkozó *Le-dor va-dor*-t (’Nemzedékről nemzedékre’) mond.

Mi ennek a furcsaságnak az oka?

- Két szövegvariáns létezhetett párhuzamosan: *Ata kados…* és *Le-dor va-dor.*

1. A szefard/szfaradi imakönyv az egyiket „választotta” → mindig *Ata kados…*
2. Az itáliai nuszah a másikat „választotta” → mindig *Ata kados…*
3. Askenázi imarend a kettőt kombinálja →

az egyik az egyéni Amidában, másik az ismétlésben jelenik meg.

Péntek délutáni minḥa

- Amida + ismétlés Kedusával: *néhány kiegészítés*
  - Betétek a **tíz bűnbánó napon** *(aszerete jemé tesuva*, ros hasanától jom kippurig).
  - Betétek **böjtnapokon**.
  - 2. áldásban: *Masiv ha-ruaḥ…:* semini aceret muszafjától peszaḥ saḥritjáig. Egyébként *morid ha-tal* – bizonyos nuszaḥokban (pl. Izrael területén)
  - 9. áldásban: *Ve-ten tal u-matar*: dec. 5/6-tól erev peszaḥig. Máskor *ve-ten berakha.*
  - A hagyomány szerint a 12. áldás az, amelyet utólag szúrtak be, ezért 19 a 18.
  - 17. áldásban: *Jaale ve-javo* betét **ros ḥodeskor** és **félünnepen**.
  - 18. áldásban: *Al ha-niszim* betét **ḥanukkakor** és **purimkor**.
  - A 18. áldás után: papi áldás (böjtnapon, ünnepnapon, Izraelben minden reggel…)
  - 19. áldásban: *Salom rav*, de reggel (ill. minhagtól függően) *Szim salom.*

Péntek este a zsinagógában

Kabbalat sabbat

- „Átvezetés”: helyi minhag (pl. izraeli hatásra: *Jedid nefes*). Szfaradiak: *Énekek éneke*.

- Speciális bevezetés a péntek esti máriv (aravit, maariv) ima előtt.
- 6 zsoltár = 6 munkanap (Zsolt. 95 – 99 és Zsolt. 29)
- *Lekha dodi* c. költemény (szerző: *Slomo Alkabec*, cfati kabbalista, 16. század)
  - A szombat mint királynő/királyné fogadása. (Cfaton kimentek a mezőre…?)
  - Vö. metafora az Énekek énekében.
  - Különböző dallamok (pl. *szfire* alatt).
  - Akrosztichon: a szótagok első betűi kiadják a szerző nevét (SLoMoH HaLeVI שלמה הלוי).
- [A gyászolók fogadása a zsinagógában]
- 2 szombati zsoltár (Zsolt. 92 és 93) – a szombat „magunkra vétele”
- Gyászolók kaddisa. Minhagtól függ: *Bame madlikin*. Esetleg prédikáció.

Péntek esti mariv

- Barkhu, 2 áldás a Sma előtt, a Sma 3 része, 2 áldás a Sma után
- *Ve-somru* (Exod. 31:16-17). Fél kaddis
- Amida: 3 áldás + 1 áldás + 3 áldás
- Az Amida „megismétlése”: *Vajekhulu… Magen avot… Elohénu…*
- Egész kaddis
- *Bame madlikin* (Misna Sabbat traktátus, 2. fejezet.) + Rabbik kadisa
  – a magyarországi minhag szerint itt mondják.
- Kiddus a zsinagógában. Prédikáció?
- Alénu záróima. Gyászolók (árvák) kaddisa. Időszakos (Zsolt. 27 / Omer).

Modern minhag: *Adon olam vagy Jigdal*

Az imák szerkezete (eddig)

	Bevezetés	Sma és áldásai	Amida	Tóra-olvasás	Befejezés
saḥrit	?	Sma és áldásai	Amida + ismétlés	?	… + *Alénu* (+…)
minḥa	*Asré josvé…*	–	Amida + ismétlés	–	*Alénu*
maariv	*Ve-hu raḥum* (p. 235)	Sma és áldásai	Amida [nincs ismétlés!]	–	*Alénu* (+…)
maariv péntek este	*Kabbalat sabbat* (6 + L.D. + 2)	Sma és áldásai + *Vesomru*	Amida + *Magen avot*	–	*Alénu* (+…)

Jövő hétre

A következő alkalomra

1. Referátum: velem beszélni + időpontot kiválasztani + dolgozni rajta.

2. Elolvasni:
   1. Balla 2016, pp. 83–130 (a szombat reggeli ima első „fele”)
   2. Balla 2016, pp. 131–198 (a szombat reggeli ima első „fele”)

3. A *Vajekhulu* és *Magen avot*, valamint az *Alénu* szövegét preparálni:
   - Balla 2016, pp. 45–47, valamint pp. 18–19 (52–53, 188–189, 228–229, 260–261, 268–269).
   - Hebraisták (szakosok, minorosok): héber szöveget kiszótárazni.
   - Nem szakosok: magyar fordítást elolvasni.

Viszlát jövő héten!